

Afrikka opettaa

Afrikka, tuo manner sarvikuonojen, on myös ihmiskunnan alkukoti, jossa tätä nykyä asutaa ja työskennellään enimmäkseen sisätiloissa. Oheinen kirjoitus on viimeistely Massauan trendikahviloissa Punaisen meren äärellä tammi-kuussa 2002. Tekijä haluaa kiittää Lunan ja Titanicin henkilökuntaa erityisesti ja kaupungin vapautunutta ilmapiiriä yleensä. Ajattelun mahdolliset katkokset hän lukee (tietysti) Afrikan auringon syyksi.

”No millaista siellä Afrikassa oikein on?”

Tämän kysymyksen ovat kohdanneet varmasti kaikki Mombasan tienoilta palanneet turistit. Ensimmäisen afrikkalaisen kierroksen jälkeen minäkin suhtauduin siihen kaikella vakavuudella: kertaan kolmen viikon kokemuksia Keniasta ja kerroin, miltä ”Afrikka” oli näyttänyt.

Seitsemän vuoden ja vielä useamman matkan jälkeen en enää tarinoi yhtä helposti. Afrikkalaisten kulttuurien moninaisuus ei voi olla mikään uutinen, mutta Afrikan käsitteen ”demytologisointi” ei ole silti tullut tarpeettomaksi, kuten Paulin Hountondji huomauttaa suomeksi viime vuonna saadussa *Afrikkalaisen filosofian antologiassa*. Siihen hankkeeseen haluan osallistua kertomalla, miten matkat ovat laajentaneet näkökenttäni Afrikan yhtäaikaisille todellisuuksille.

Olisiko liian osoittelevaa aloittaa Sudanista? Lähdin eräänä jouluna valokuvaajan kanssa eteläiseen Sudaniin, kapinallisten eli vapautusarmeijan vieraaksi. Uutisvirtoja seuraamalla olisimme voineet olettaa, että kyseessä on arabien ja mustien välinen sota, johon yhdistyy uskontojen välinen kiista – islam vastaan kristinusko.

Merkittävin sudanilainen opetus olikin siinä, miten esimerkiksi niin monet paikalliset ihmiset demytologisoi-

vat omaa sisällissotaansa. Arabien tai muslimien sijaan puhutaan Khartumista tai hallituksesta. Vapautusarmeija on liittoutunut maltillisten muslimikapinallisten kanssa, kun taas mustat afrikkalaiset tekevät arabihallituksen armeijassa likaisen työn. Sotavankileiri, joka meille näytettiin, koostui yksinomaan heistä.

Sudanin sodalla on poliittiset ja taloudelliset taustat; se ei edusta kulttuurien tai sivilisaatioiden yhteentörmäystä. Vastaavalla tavalla voidaan purkaa oikeastaan kaikki primitiivisinä heimosotina markkinoidut konfliktit.

Puhuin edellä ”mustista” ilman lainausmerkkejä. Ihonväritään mustia ihmisiä on meidän tuntemassamme maailmassa täsmälleen yhtä vähän kuin valkoisia, eli ei yhtään. Vivahteita ja sävyjä on sitten loputtomasti.

Oman kokemukseni valossa ihmisen pigmentti on kauneimmillaan Afrikan sarvessa, kuten tuo ansiokkaan suggestiivinen ilmaisu kuuluu. Etiopialaisille sitä ei muuten tarvitse mennä kertomaan; he tietävät sen aivan mainiosti itsekin. Silmiinpistävän tummalta henkilöltä voidaan kysyä, tuleeko hän ”Etiopiasta vai Afrikasta”, ja vaikka kysymys on luonteeltaan retorinen, asenteiden tasolla se on paljastava.

Mutta jos muistellaan viimeisen kris-

tillisen imperiumin historiaa, aihetta ylimieleen kenties löytyy. Etiopian keisarihuone johti alkunsa Salomon ja Saaban kuningattaren kohtaamiseen, ja kun Liiton arkki lakitauluineen muutti Niiliä pitkin Etiopiaan, valitun kansan asema seurasi siinä ohessa. Uuden aseelman näyttäisi tunnustaneen Kristuskin, sillä kuten Matteus (12:42) tätä lainaa: ”Etelän kuningatar herää tuomiolle tämän sukupolven kanssa ja on langettava sille tuomion. Hän tuli maan ääristä saakka kuulemaan Salomon viisautta, ja tässä teillä on enemmän kuin Salomo.”

Liiton arkkiä säilytetään nyt Aksumin kaupungissa, Siionin Pyhän Marian kirkossa, jota tyydyin tarkastelemaan aidan takaa. Kaikkein pyhimmän vartiointi on uskottu yhdelle ihmiselle elinikäsi; kenellekään muulle Jumalan käsi-
alanäytteen sisältävää Arkkia ei näytetä.

Mikäli länsimaisen rationalismin valaisema vierailija haluaa yhä säilyttää kriittisen position, hän voi hakea etiopialaiselle perimätiedolle vasta-argumentit esimerkiksi John Sorensonin teoksesta *Imagining Ethiopia* (1993). Tekijä paljastaa – mutta tämän nyt arvaa jo kirjan nimeä vilkaisemalla – koko ”etiopialaisuuden” ongelmallisen luonteen, siihen liittyvät poliittiset tarkoitusperät, ja miten sen avulla on haluttu syrjäyttää afrikkalainen identiteetti.

Aatehistoriallisen perinnön suhteen Etiopia joka tapauksessa hakee Afrikassa vertaistaan ja löytää sellaisen korkeintaan mantereen eteläkärjestä.

Valittuja kansoja mahtuu myös siihen väliin. Kikujujen rikkaasta katsomusjärjestelmästä voidaan lukea Ngugi wa Thiong’on tuotannosta, josta on tosin suomennettu vain kaksi teosta. Mutta kikujumaalla kulkija on vaarassa kohdata vain menneen suuruuden muistoista kumpuavan katkeruuden. Yhden kerran liian usein olen joutunut kuuntelemaan kertomusta kikujujen kokemasta ahdingosta nyky-Keniassa.

Masaiden tilanne on oleellisesti toinen. Toisin kuin kikujut, valtaosa heistä jätti lähtemättä kolonialismin tuoman kehityksen tielle. Pastoraalista elämää viettävät masait on kyllä yritetty saada tunnustamaan valtiollisista rajoista (Kenia ja Tansania) alkaen modernin elämän realiteetit, mutta turhaan. Mieluummin valitaan sauva ja punainen viitta. Tästä huolimatta heidänkin kohdallaan saattaa vielä käydä toteen viisaus, jonka mukaan yhteisöt, jotka eivät halua omaksua länsimaisen kehityksen mallia, on tuomittu ennenaikaiseen kuolemaan.

”Kehitys” on tietysti toinen lainausmerkkeihin kuuluva sana. Sen suhteen olen mieltynyt antropologi Colin Turnbullin näkemyskseen, jonka hän esittää kirjassaan *Man in Africa* (1978). Ihmisyhteisöt ovat jatkuvassa muutostilassa, alempia tai ylempiä kulttuurimuotoja ei ole, ja niiden menestystä voidaan arvioida vain elinympäristöön sopeutumisen näkökulmasta. Masaiden kohdalla kehittyneisyys ilmeni esimerkiksi vuoroviljelynä, joka esti maaperän köyhtymisen – kunnes valkoinen mies tuli ja rakensi luonnonpuistot, vapaan laiduntamisen lopettaen.

Masaiden tavat ja uskomukset härttäivät toisinaan hämmennystä. Onko maailman kaikki karja todella luvattu heille jumalallisella sanalla, ja voivatko he siten hakea lehmät pois keneltä tahansa, milloin tahansa?

Siitä en tiedä. Mutta Nairobista hieman etelään, Ngongin kukkuloiden kupeesta löytyy tyypillinen masaiasutus. Olin sen liepeillä kotimajoituksessa (kikujuperheen luona) paikalla, josta pohjoiseen avautuu pääkaupungin yli näkymä Keniavuorelle, ja kaakosta erottuu kirkkaalla säällä Kilimanjaro. Muutama ilta juuri ennen auringonlaskua kävin masaiden luona. Vanha mies istui aina samalla paikalla, piippua Itä-Afrikan repeämälaakson reunalla poltellen. Vaihdoin kohteliaisuudet jonkun nuorista toimiessa tulkkina. Sitten vain istuimme puunrungolla ja katselimme etäisyyteen.

Nyt altistan itseni ironialle, mutta niinä hetkinä olin valmis vaihtamaan opaskirjaa myöten kaiken, aivan kaiken, siihen varmuuteen joka tuosta vanhuksesta välittyi – varmuuteen omasta paikasta maailmankaikkeudessa ja olemisen suuressa ketjussa.

Kaukana Kilimanjaron takana on sitten Etelä-Afrikka, mantereen kaikkien intohimojen kiteytymä. Itse asiassa on hämmästyttävää, miten ajatus monoliittisesta maanosasta on voinut säilyä hengissä, kun valkoisen Afrikan tilanne on sentään ollut tiedossa. Mutta Etelä-Afrikka olikin pitkään – monien mielestä – oma maailmansa, Afrikassa vaan ei Afrikasta.

Tästä todistaa tietyn väestöosan puhetapa enemmistövaltaan siirtymisen jälkeen. ”Afrikka on ylittänyt Limpopon”, sanotaan pohjoisen rajajokeen viitaten, tai sitten tuo sama ”Afrikka” on jo saapunut Johannesburgiin.

Afrikkalaistuminen merkitsee tällöin liikekeskustan slummiutumista, rikollisuuden kasvua ja yleistä epävarmuutta

siitä, miltä maailma seuraavaan päivään herätessä näyttää. Paikalliset puhuvat myös ”epävirallisesta tulojentasauksesta”, ja vaikka olen kahdesti sellaisen kohteeksi Johannesburgissa joutunut, en vielä suostu pitämään sitä afrikkalaisena ilmiönä. Enemmän minulla sitä paitsi on varallisuuden vastentahtoisesta jakamisesta eurooppalaisia kokemuksia.

Mitä afrikaaneihin muuten tulee, kuinka voisin olla ihailematta sitä rakkautta, jolla nämä eurooppalaisten jälkeläiset ovat juurtuneet maahan, Afrikan maaperään! Se maa ei kuitenkaan ollut koskematon, ja siksi Afrikan valkoisen heimon täytyi rakentaa ajatusmalli, joka oikeuttaisi heidän valta-asemansa muiden afrikkalaisten keskuksi. Lisäksi on täysin luonnollista, että lukuisat afrikaanit pitävät yhä kiinni uskomusjärjestelmästä. Poliittisten asetelmien muutos on vain johtanut eskatologisten elementtien korostamiseen, sillä jos ahdistusten aika ei romahduta uskoa, se lujittaa sitä.

Taannoin sain viikon välein kuulla perusteelliset johdatukset afrikaani-ideologiaan: ensimmäisen antoi kolmekymppinen mies, yliopistosta juuri valmistunut, ja toisen nuori nainen, jolla opinnot olivat vasta alkaneet. Valkoiselta muukalaiselta ei vaadittu muuta kuin läsnäoloa. Monipolvinen rotuoppi yhdistyi heillä kiihkeään kristillisyyteen; salaliittopohdinnat lähestyivät vainoharhaisuuden astetta; ja tuleva lunastus oli pukeutunut apokalyptiseen asuun.

Entä jos olisin kohdannut vastaavat tarinat ikään kuin kylmiltään? Todennäköisesti olisin ajatellut niiden esittäjällä olevan ongelmia minän ja maailman välisen suhteen hahmottamisessa. Matkat olivat kuitenkin valmistaneet, eikä unohdeta pidä Leonard Thomsonin sangen hyödyllistä – ja siis edelleen ajankohtaista – teosta *The Political Mythology of Apartheid* (1985).

Kaikista muistakin edellä mainituista aiheista voitaisiin kirjoittaa painava tutkimus, ja monista on sellainen toki jo tehty. Tarkoitukseni on vain ollut osoittaa, että Afrikan demytologisointi on mahdollista ja jopa suotavaa myös paikan päällä.

Lisäksi se saattaa olla tavattoman hauskaa. Afrikassa voi nimittäin harjoittaa harhojen purkamista myös toiseen suuntaan. Tarjosin Gonderin kaupungissa Etiopiassa aterian paikalliselle nuorukaiselle, ja kun astuimme ravintolasiiniin, siellä lounasti jo yksi valkoinen mies. Hän sanoi olevansa Hollannista. ”Tehän juotte paljon maitoa Hollannissa”, Efraim esitti heti innostuneesti. ”Maitoa?

Minä pidän oluesta”, mies vastasi ja kohotti lasiaan.

Kun tarjoilijaa odotellessa otin selvää Efraimin Hollanti-tietouden muodostumisesta, sain kuulla, että hänen maantiedon oppikirjaansa elävöitti tuon maan kohdalla kuva lypsykarjasta.

Nauroin, ja nauroin pitkään. Sen jälkeen nauroin hieman lisää. Lopulta sain kerrotuksi, kuinka koululaiset oppivat Euroopassa aivan samalla tavalla, että afrikkalaiset asuvat savimajassa, ja että kuivuus on juuri tappanut kylän kaikki lehmät ja lapsistakin joka toisen. Silloin oli Efraimin vuoro nauraa.

Mutta naurullakin on rajansa. Afrikkalaisen matkailun varjopuoli on siinä, että vierailijaa vaaditaan toistuvasti selittämään omista taustoistaan. Mikä on Suomi ja mistä se löytyy? Millaista elämä Suomessa oikein on? Mitä ihmiset siellä tekevät, syövät, ajattelevat?

Hyvä on, päätin yhden kerran Eritreassa, unohdetaan Suomi. Ilmoitin ylpeästi olevani yhtä afrikkalainen kuin kysyjäkin, tarkemmin sanottuna Etelä-Afrikan tasavallasta, ja ehdotin yksin tein maljaa kauniin mantereemme loistavalle tulevaisuudelle. Ja niin seurueemme lähti Asmaran yöhön levittämään sanomaa: ”Afrikka afrikkalaisille!”